

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN [2663-0265](#) (print) ISSN [2663-0273](#) (online)
Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Юлія Павлівна МЕЛЬНИК

Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних відносин та права, Національний університет «Одеська політехніка», пр. Шевченка, 1, Одеса, 65044, Україна
УДК 321.34

Yulia MELNYK

Candidate of political sciences, Associate Professor of International Relations and Law Department, National University "Odesa Polytechnic", Shevchenko Ave., 1, Odesa, 65044, Ukraine

E-mail: odessa307@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0392-4941>

ВПЛИВ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ НА ДЕРЖАВНУ ІНФОРМАЦІЙНУ ПОЛІТИКУ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Received 17 October 2023; revised 15 November 2023; accepted 25 November 2023

DOI: [10.15421/352350](https://doi.org/10.15421/352350)

Анотація

Стаття визначає основні орієнтири дезінформації як шкідливого (негативного) суспільно-політичного явища та концентрує увагу на правових та політичних механізмах протидії дезінформації (на прикладі України та деяких розвинених країн світу).

Визначено ключові правові механізми протидії дезінформації в Україні відповідно до Закону України «Про інформацію» №2657-ХІІ. Політичними механізмами протидії дезінформації в Україні визнано злагоджену діяльність державних інституцій: від Кабінету Міністрів України та Верховної Ради України (нормотворче унормування діяльності) – до Центру протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України (нормативно-практичне втілення державної політики протидії дезінформації).

Здійснено огляд політики прихованої (гібридної) дезінформації, що використовувався РФ впродовж війни з Україною (2014р.-2022р. – анексія Криму та Донбасу, 2022р. та дотепер – повномасштабне збройне вторгнення РФ на територію України). Здійснено огляд інституційно-політичних та політико-правових заходів, що використовувалися Україною задля протидії даним дестабілізаційним псевдоінформаційним ініціативам (включно із діяльністю РНБО, та, як наслідок, створенням на його базі та на засадах підконтрольності вищезгаданому РНБО Центру протидії дезінформації (ЦПД) у 2021р.).

Акцентовано увагу на боротьбі із дезінформацією у розвинених країнах світу на кшталт Європейського Союзу (як політико-економічного об'єднання держав) та Сполучених Штатів Америки (далі – США) за допомогою інституційно-юрисдикційних інструментарних механізмів (ЄС – схвалення Посібника протидії дезінформації на локальному та регіональному рівнях 2022р. (Handbook on good practice in countering disinformation at local and regional level 2022); США – програма «Роззброєння дезінформації» за ініціативою Державного департаменту США від 2023р.). Відтак, розмежовано стилістично-впливові межі дезінформації як негативного політико-соціального явища залежно від ефективності заходів її нівелювання.

Ключові слова: дезінформація, протидія дезінформації, державна інформаційна політика, політико-правова відповідальність, суспільно-політична думка.

**THE INFLUENCE OF DISINFORMATION ON THE STATE INFORMATION POLICY:
LEGAL AND POLITICAL RESPONSIBILITY**

Abstract

The article defines the main orientations of disinformation as a harmful (negative) socio-political phenomenon and focuses attention on legal and political mechanisms for countering disinformation (on the example of Ukraine and some developed countries of the world).

The key legal mechanisms for combating disinformation in Ukraine have been determined in accordance with the Law of Ukraine "On Information" No. 2657-XII. Political mechanisms for combating disinformation in Ukraine are recognized as coordinated activities of state institutions: from the Cabinet of Ministers of

Ukraine and the Verkhovna Rada of Ukraine (normative regulation of activities) to the Center for Combating Disinformation at the National Security and Defense Council of Ukraine (normative and practical embodiment of the state policy for combating disinformation).

An overview of the covert (hybrid) disinformation policy used by the Russian Federation during the war with Ukraine (2014-2022 – annexation of Crimea and Donbas, 2022 and now – full-scale armed invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine) was carried out. An overview of the institutional-political and political-legal measures used by Ukraine to counter these destabilizing pseudo-information initiatives was carried out (including the activities of the National Security Council and, as a result, the creation of the Center for Countering Disinformation in 2021 on its basis and under the control of the above-mentioned National Security Council).

Attention is focused on the fight against disinformation in developed countries of the world such as the European Union (as a political and economic association of states) and the United States of America (hereinafter – USA) with the help of institutional and jurisdictional instrumental mechanisms (EU – approval of the Guide to countering disinformation on at the local and regional levels in 2022 (Handbook on good practice in countering disinformation at local and regional level 2022); USA – the program “Disarming disinformation” on the initiative of the US State Department from 2023). Thus, the stylistic and influential limits of disinformation as a negative political and social phenomenon are demarcated, depending on the effectiveness of measures to level it.

Keywords: *disinformation, countering disinformation, state information policy, political and legal responsibility, social and political opinion.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

Державна інформаційна політика за своєю сутністю – оператор та генератор громадської (суспільно-політичної) думки та політико-соціального клімату. Досконалість останньої (політична та нормативна) дозволяє запобігати негативним національно-безпековим викликам, що концептуалізуються безпосередньо із недостатнього рівня громадянсько-суспільної проактивності та «м'якого» (лояльного) сприйняття іноземної пропаганди. Приклад України демонструє, що державна інформаційна політика потребує послідовності здійснення (так, до Євромайдану, подій 2014р. із анексією Криму та Донбасу суспільство мало відносно толерантну «карту сприйняття» РФ – особливо деякі його верстви, і, хоча після 2014 р. ситуація зазнала змін, РФ як агресор уже отримала бажаний «баланс пропагандистського схвалення», через що, не в останню чергу, здійснила повномасштабне вторгнення до України 24 лютого 2022р.). Виходячи з цього, протидію дезінформації доцільно визначати як політико-соціальне явище, де відповідальними є як державні органи, так і громада (населення), що притримується чітких геополітичних поглядів. Створен-

ня Центру протидії дезінформації (ЦПД) на підставі Указу Президента України №106 від 19.03.2021р. відповідно до рішення РНБО від 11.03.2021р. «Про створення Центру протидії дезінформації» свідчить про інституційно-політичне переосмислення «інформаційної гігієни» в Україні як зброї генерування громадської думки. Особливої актуальності функціонування ЦПД набуло із початком повномасштабної війни, розпочатої РФ у 2022р. Примітно, що дезінформація як політико-правове явище повинна мати наслідком політичну та правову відповідальності за її інтегрування відповідно – проте ані її здійснення ззовні, ані зсередини наразі не має адекватно-дієвих механізмів оперативного покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття.

Враховуючи комплексність нашого дослідження, пропонуємо розглянути одразу декілька доктринально-теоретичних напрямів наукових досліджень, пов'язаних із тематикою дезінформації як суспільно-негативного явища.

Так, серед вітчизняної наукової думки урізноманітнені підходи до визначення поняття «дезінформація» запропонувала О.Самчин-

ська. В свою чергу, гіпотетичні наративи щодо стилістики правового захисту суспільства від дезінформації запропонували В.Тімашов, Л. Ніколаєва та В.Михайличенко. Організаційно-правові аспекти державної інформаційної політики як інструменту дезінформаційної протидії розглянула у власному дослідженні І. Арістова.

Серед іноземної (зарубіжної) науково-теоретичної доктрини дезінформацію як негативне суспільно-політичне явище розглядали Е.Кьюлотті та Дж.Сьютер. Механізми генерації діпфейків (deep fake) як чинників створення прецеденту політичної нестабільності висвітлив Н.Янг. Негативний вплив дезінформації на освітню галузь – в тому числі, середню та вищу освіту – та пропагування останньої у процесі навчання описали П.Кендеу, Д.Х.Робінсон та М.Т.Маккраден.

Формування мети статті – висвітлення та тлумачення ключових елементів впливу дезінформації на державну інформаційну політику з точки зору підтримання інформаційно-гігієнічного середовища та запобігання негативному маніпулюванню суспільно-політичними настроями (думкою).

Виклад основного матеріалу дослідження та обґрунтування отриманих наукових результатів.

Першочергово важливим у контексті дослідження витоків дезінформації як негативного соціально-правового явища є науково-теоретичне дефініціювання даного терміну.

Так, у Кембриджському словникові (Cambridge Dictionary) дезінформацію як явище пропонують розглядати у якості «неправдивих даних, метою яких є введення населення (суспільства) в оману» [Disinformation 2007]. Водночас, Організація Об'єднаних Націй (ООН) визначає дезінформацію як «сукупність неправдивих (фейкових) новин або новинних блоків, спрямованих на маніпуляцію суспільною свідомістю та думкою шляхом пропонування антидемократичних інфоприводів» [Countering disinformation 2022]. У раніше згаданому Посібникові протидії дезінформації на локальному та регіональному рівнях 2022р. (Handbook on good practice in countering disinformation at local and regional

level 2022) дезінформація висвітлюється у декількох проєкціях – від приватного феномену (екстримізм-індукованих дій та впровадження онлайн-дезінформації як субскладника глобалізації) до публічно-загального феномену даного процесу (дестабілізації демократичних правових режимів шляхом проведення масових дезінформаційних кампаній, покликаних вплинути на державні, політичні, виборчі, соціальні та соціально-політичні процеси у певній країні [Handbook on good 2022]).

Надалі виглядає вмотивованим концептуалізація особливостей впливу дезінформації на державну інформаційну політику. Враховуючи актуальні події, а саме – повномасштабне вторгнення РФ до України від 24.02.2022р., доцільно розпочати саме із України.

Відтак, після подій Євромайдану та перемоги у Революції Гідності у 2013-2014рр., пов'язаній із європейським цивілізаційним вибором України та подальшим підписанням політичної та економічної частин Угоди про асоціацію з ЄС, РФ на початку 2014 р. (лютий-квітень) анексувала спочатку АР Крим, а далі – деякі території Донбасу (Донецьк, Луганськ), скориставшись сприятливою ситуацією владно-інституційної та військово-політичної невизначеності безпосередньо в Україні. Одразу після цього медіапростір РФ почали заповнювати провокаційні конотації без фактажної прив'язки до політико-правової дійсності (на кшталт «виконання Україною «завдань» США, агресивної політики США та відстоювання США в Україні власних геополітичних інтересів у контексті полярного протистояння з РФ тощо). Ситуація ускладнилась тим, що політичний пропагандистський блок в Україні функціонував включно до повномасштабного вторгнення РФ в Україну: оборона проросійських політичних партій була нормативно визначена Законом України № 2243-IX від 03.05.2022р. (опубліковано у газеті «Голос України» 17.05.2022р.). Внаслідок цього упродовж т.зв. «гібридної війни» (2014-2022р.) РФ проти України прецедент введення громадян України в оману мав політичну форму вираження: такі партії, як «ОПЗЖ», «Партія Шарія», «Соціалістична партія України» та ін. регулярно та відкрито дестабілізу-

вали вітчизняний суспільний простір заявами та інфовкидами необ'єктивної інформаційної генерації.

При цьому потрібно зазначити, що така діяльність з точки зору нормативного регулювання за чинним законодавством України не відповідає рамкам правового поля. Відповідно до ст.1 Закону України «Про інформацію» № 2657-XII [Закон України «Про інформацію» 2023], під інформацією необхідно розуміти будь-які відомості та дані, що можуть бути матеріально або електронно відображені, проте ст.2 даного Закону визначає обов'язковим принципом інформаційних відносин достовірність та повноту інформації, себто викладених та оприлюднених у будь-який спосіб даних. Виходячи з цього, систематична політична дезінформація від вищезгаданих партійних утворень проросійського походження в Україні могла б бути помічена профільними органами (як-от РНБО) раніше, до початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Поміж тим, єдиним позитивним перепрофілюванням у питаннях інституційної протидії дезінформації в Україні у період війни на сході України (2014-2022р., що передувала вторгненню РФ до України від 24.02.2022р.), виступає створення Центру протидії дезінформації менш ніж за рік до початку великої війни (19.03.2021р. відповідно Указу Президента України №106).

Враховуючи те, що протидія дезінформації в Україні, як і власне процес вітчизняного державотворення, знаходиться на стадії розвитку, вмотивованим виглядає подальший огляд специфіки кореляції між дезінформацією та державною інформаційною політикою в ЄС та США як міжнародних партнерах України із значним міжнародно-правовим досвідом.

Раніше згадана ініціатива ЄС, а саме – Комісії громадянства, управління інституційних та зовнішніх відносин при Європейському комітеті регіонів (European Committee of the Regions) щодо створення Посібника протидії дезінформації на локальному та регіональному рівнях 2022р. [Handbook on good 2022] демонструє орієнтацію ЄС на орієнтири нівелювання дезінформації на офлайн- та онлайн-рівнях генерації відповідно. Даний рекомендаційний

документ, водночас, визначає основні пріоритети протидії дезінформаційним перешкодам – серед них створення прозорої та надійної інформаційної екосистеми (інституційне + законодавче забезпечення), покращення процедури факт-чекінгу генераційних інфоданих (останні можуть бути предметом діяльності ЗМІ, політико-публічних осіб та/або окремих суспільних верств), пропагування набуття серед населення компетенції (умінь) збереження інформаційної гігієни – в тому числі, в онлайн-режимі (зادля подолання дезінформації в мережі Інтернет як нового джерела управління суспільною думкою/свідомістю тощо).

Кореляційний зв'язок із даним документом можна прослідкувати також у таких нормативно-правових документах ЄС, як Повідомлення Єврокомісії про боротьбу з дезінформацією в Інтернет-мережі 2018р. [EC Communication on tackling online disinformation 2018], План дій щодо цифрової освіти від Єврокомісії 2021-2027р. (EC Digital Education Action Plan 2021-2027), Посібник з освіти цифрового громадянства від Ради Європи 2019р. (Council of Europe Digital Citizenship Education Handbook).

Реалізація у ЄС загальноправових принципів свободи, справедливості та демократії знаходить своє відображення у роботі неприбуткових недержавних інституцій-організацій із профілем боротьби з дезінформацією як негативним соціально-правовим явищем. Організація Міжнародний європейський рух (European Movement International) виділяє такі інструменти (механізми) соціально-комунікативної протидії дезінформаційним перетворенням : забезпечення роботи організацій громадянського суспільства (фінансування, навчання; матеріально-технічне забезпечення останніх відповідальними інституціями ЄС зі створенням правової бази для захисту означеної соціально-ідеоогічної парадигми); захист демократичних виборчих процесів шляхом співпраці між державами-членами ЄС, обміну інформацією щодо динаміки та ефективності протидії дезінформації, використання т.зв. «системи раннього попередження» задля нівелювання витоків формування дезінформації

на стадії утворення останньої. Важливого значення, відповідно стандартизації Міжнародного європейського руху (European Movement International), набуває також підтримання досліджень та громадських ініціатив задля розвитку соціально-суспільної медіаграмотності та протидії генеруванню дезінформації як явища суспільного життя (існування) [European International Movement in 2022].

Відтепер зупинимося на стандартах та положеннях протидії дезінформації як негативному факторові державної інформаційної політики у Сполучених Штатах Америки (США).

Так, ініціатива «Роззброєння дезінформації» від Державного департаменту США, датована 31.07.2023р. (U.S. Department of State «Disarming Disinformation: Our Shared Responsibility» Initiative) [Disarming Disinformation 2023] демонструє необхідність пошуку ефективних інструментів протидії пропагандистським механізмам. Прикладом Державний департамент США обрав РФ та її модель створення «фейкових веб-сторінок», на яких розміщується лояльна до воєнних злочинів країни інформація, стандартизований наратив про «колективний Захід» та «сателітезацію США» країнами-членами ЄС та Україною тощо. Обов'язком та завданням демократії Державний департамент США визначає безпосередню протидію дезінформації як на власній території, так і території країн-партнерів або країн, котрі потерпають від пропагування дезінформаційного поля. Оскільки метою створення останнього є дестабілізація суспільства та генерування подальшого карт-бланшу на проведення військових дій, власним завданням США визначає санкціонування подібної діяльності, міжнародну ізоляцію як РФ, так і інших країн, що дедемократизують світовий простір, а також – здійснення контрольної-наглядової діяльності на власній території щодо запобігання появі явно або приховано пропагандистських джерел інформації, новинних стрічок, каналів надходження інформації (даних) у мережі Інтернет тощо. У такий спосіб, відзначають у Держдепі США, видається можливою поступова стабілізація міжнародної стабільності як ключового стан-

дарту (індикатору) ефективності міжнародного права.

Наостанок необхідно визначити деякі концепції (стандарт) дефініціювання дезінформації як негативно-впливового джерела державної інформаційної, суспільної та суспільно-глобальної політики крізь призму деяких наукових тверджень (позицій).

Згідно твердження О.Самчинської [Samchynska 2022], сутність дезінформації полягає у публікації заздалегідь неправдивих відомостей про будь-яку соціально значущу, найчастіше політичну, подію. Завданням кампаній по боротьбі із дезінформацією, відтак, виступає нівелювання або попередження заздалегідь відомих оманливих даних. Фактор заздалегідь відомої неправдивої інформації є своєрідним визначником дезінформації як політико-медійного процесу, внаслідок чого подібні інфоприводи/інфовкиди набувають критично-сумнівного забарвлення ще до публікації, особливо за умови, якщо суб'єкт поширення означеної інформації раніше не відзначався послідовним, достовірним та повним (повноцінним) викладом інформації.

У контексті нашого дослідження також необхідно сконцентрувати увагу на науковій позиції В.Тімашова та інших [Timashov et al. 2022], котрі пропонує розглядати дезінформацію як автоматично шкідливі дані, спрямовані на примусову анархічно-неконтрольовану видозміну суспільно-ціннісних орієнтирів певних соціо-етнічних груп шляхом екстраполяції (експансіювання) даної інформації на сферу державного, суспільного та (або) приватно-соціального (індивідуального) секторів. Саме дане твердження дозволяє нам ототожити дезінформацію із порушенням правових та політичних рамок (орієнтирів), внаслідок чого (за ідеальною моделлю) такі дії повинні провокувати означені види відповідальності – так як міжнародне право нерідко виступає декларативно-недієвим інструментом врегулювання міждержавних відносин, субпредметом яких власне і виступає дезінформаційна діяльність.

Також варто додати, що вищенаведений процес юридичної відповідальності за вчинені дезінформаційні дії (особливо – всередині

держави) в Україні повинен знаходити відображення шляхом встановлення кореляції між Законом України «Про інформацію» № 2657-ХІІ, а також – кримінальними, цивільно-правовими та адміністративно-правовими важелями впливу на означену протизаконну діяльність (залежно від ступеню дестабілізації суспільно-концептних міркувань внаслідок використання інструментаріїв дезінформації).

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку.

Аналіз впливу дезінформації як окремої негативно-соціальної політичної категорії на державну інформаційну політику крізь призму правової та політичної відповідальності дозволив дійти наступних умовиводів.

По-перше, дезінформацію як соціо-політичне явище необхідно розглядати у якості сукупності неправдивих (фейкових) новин або новинних блоків, спрямованих на маніпуляцію суспільною свідомістю та думкою шляхом пропонування антидемократичних інфоприводів. Найчастіше дезінформація використовується задля подальшого перехо-

ду нестабільного культурного середовища у військово-конфліктне (яскравим є приклад гібридної війни РФ проти України у 2014-2022р. із «агентським» впливом у вітчизняному уряді та подальше повномасштабне вторгнення РФ до України від 24.02.2022р.).

По-друге, ЄС та США демонструють досить послідовний підхід до боротьби із дезінформацією як соціально-політичним утворенням, що посягає на правову та політичну безпеку. Так, ЄС використовує методи нормативно-правового [Handbook on good practice in countering disinformation at local and regional level 2022; EC Communication on tackling online disinformation 2018] та інституційного (діяльність Єврокомісії, Ради Європи, а також – неурядових організацій, як-от European Movement International) впливів.

По-третє, стабілізація дезінформаційного середовища в Україні можлива шляхом унормування положень профільного Закону України «Про інформацію» №2657-ХІІ із діяльністю профільних інституцій, як-от РНБО та Центр протидії дезінформації (ЦПД) при останньому.

Бібліографічні посилання / References

- «Disarming Disinformation: Our Shared Responsibility». Initiative from 31.07.2023. (2023). *U.S. DoS official website*. Retrieved October 7, 2023 from <https://www.state.gov/disarming-disinformation/>
- Countering disinformation. (2022). *The United Nations*. The UN official website. Retrieved October 7, 2023 from <https://www.un.org/en/countering-disinformation>
- Disinformation: English meaning. (2007). *Cambridge Dictionary*. CD official website. Retrieved October 10, 2023 from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/disinformation>
- European International Movement in 2022. (2022). *European Movement International. EMI official website*. <https://europeanmovement.eu/the-european-movement-international-in-2022/>
- Fighting The Invisible Enemy: Countering Disinformation & Misinformation. *European Movement International. EMI official website*. Retrieved October 8, 2023 from <https://europeanmovement.eu/policy/fighting-the-invisible-enemy-countering-disinformation-misinformation/>
- Handbook on good practice in countering disinformation at local and regional level. (2022). *European Committee of the Regions*. doi: 10.2863/066582
- Закон України «Про інформацію» №2657-ХІІ від 02.10.1992р. (ред. від 27.07.2023р.). *Відомості Верховної Ради*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення 11.10.23) / Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu» №2657-ХІІ vid 02.10.1992r. (red. vid 27.07.2023r.). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*. Retrieved October 10, 2023 from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>. (in Ukrainian)
- Самчинська, О. (2022). Дезінформація: поняття та сутність. *Адміністративне право і процес*, 3(38), 32-45. / Samchynska, O. (2022). *Dezinformatsiia: poniattia ta sutnist* [Disinformation: concept and essence]. *Administratyvne pravo i protses*, 3(38), 32-45. (in Ukrainian)
- Тімашов, В., Ніколаєва, Л., Михайличенко, В. (2022). Правовий захист суспільства від дезінформації. *Юридичний науковий електронний журнал*, 6, 288-293. / Timashov, V., Nikolaieva, L., Mykhailychenko, V. (2022). *Pravovyi zakhyst suspilstva vid dezinformatsii* [Legal protection of society from disinformation]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 6, 288-293. (in Ukrainian)